

Рис. 5. Кластеризація регіонів України за інноваційно-інвестиційною складовою та показником середнього обсягу шкідливих викидів одним промисловим підприємством регіону

Рис. 6. Кластеризація регіонів України за інноваційно-інвестиційною складовою та показником співвідношення кількості зайнятих у промисловості до зайнятих у сільському господарстві регіону

Таким чином, проведені дослідження дозволили прийти до наступних висновків. Адекватними методами дослідження інвестиційних мезорівневих процесів є факторний і кластерний аналізи. Основними складовими інвестиційної привабливості регіонів України є комплексна загальноекономічна, інноваційно-інвестиційна, ринкова, виробнича, що характеризуються запропонованою системою показників. Застосування наведених методів і системи показників дозволило визначити регіони — лідери інвестиційних процесів, серед яких Харківська область є безпосереднім представником.

ОСВІТА ТА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ

УДК 316. 43:378.1

Кузь О.М.,
Бірюкова М.В.

Інтерес до проблем освіти не випадковий, оскільки людське суспільство знаходиться зараз на етапі переходу до нового типу цивілізації. Багато рис майбутнього постіндустріального суспільства сьогодні ще не зовсім прозорі, однак найбільш загальні його характеристики виразно проглядаються вже сьогодні. Сучасні тенденції входження в нову еру пов'язані зі зміною технологічної основи суспільного виробництва, на зміну машинним технологіям приходять інформаційні; істотно зростають темпи НТП, кардинальні інформаційні й технологічні зміни з циклічних стають перманентними, відбувається зміна співвідношення між сферами суспільного виробництва, все менша та менша частина самодіяльного населення зайнята в традиційно "людиніємких" для індустріальної цивілізації сферах промисловості і сільського господарства, все більша — у сфері послуг, науці, освіті, культурі тощо; змінюється характер і зміст людської праці, людина виключається з процесу машинного виробництва і перестає залежати від його змісту та швидкості; праця, "підлегла" логіці машинного виробництва, все більш і більш стає працею "власне людською": творчою, інтелектуальною; і нарешті (а це вірогідно), найбільш важлива тенденція, що визначає напрямки реформи освіти — об'єктивно змінюється місце людини в новому світі, що народжується, людина з гвинтика в системі виробництва, у всій системі суспільних відносин перетворюється в справжнього, реального суб'єкта соціального прогресу.

І оскільки ще в XX столітті вища освіта, яка визначає людські і технологічні ресурси суспільства, перетворилася в джерело стратегічних ресурсів, в засіб накопичення людського капіталу і знань, то, природно, що підготовка людства до нового етапу свого розвитку можлива через безліч соціально-економічних чинників, найвирішальним з яких є, мабуть, система освіти. Адже в умовах радикальних змін, характерних для багатьох країн, інститут освіти дозволить і вже дозволяє здійснювати процес відтворення соціального досвіду, закріплювати нові орієнтири суспільного розвитку. Дана система, мабуть, є тим соціальним інститутом, через який можливі трансляція і втілення базових цінностей і цілей розвитку цивілізації. Саме система вищої освіти, нарівні з науковими дослідженнями, — це ті галузі, розвиток яких, зрештою, сприяє зростанню продуктивності праці, впливає на збільшення темпів економічного зростання. І зв'язок між рівнем розвитку країни і якістю вищої школи простежується, передусім, у зв'язку з процесом подвоєння знань, який ще в 60-ті роки XX століття був рівний 20 рокам, а у 80-ті становив поряд 10 років, на кінець століття був приблизно рівний 6 рокам, і швидкість застаріння знань все більш збільшується. Тому рівень виробництва і поширення знань, уміння їх використати є вирішальним джерелом суспільного розвитку країни в сучасному світі.

Ідея взаємозв'язку соціально-економічного рівня розвитку країни і системи освіти не нова, ще в 1964 р. журнал "Fortune" писав: "Подібно до того, як виробництво і розподіл їжі є основним заняттям примітивних і "знову" виникаючих суспільств, виробництво і поширення знань є основним заняттям технічно розвинених націй". За останні роки ця ідея набула значного поширення. Це пов'язано, по-перше, з тим, що на зламі сторіч, коли стрімко ростуть темпи науково-технічного прогресу, в міру створення все більш складних машин і обладнання, менш кваліфікована праця витісняється працею високої кваліфікації. "Міняється сам зміст

кваліфікації. Навички ручної праці все більш втрачають своє значення, на попередній план висуваються освіта, загальна технічна письменність" [1]. Таким чином, перехід цивілізації в нове сторіччя характеризується новим етапом розвитку, який отримав назву постіндустріального, інформаційного або технологічного. У будь-якому випадку такий рівень висуває нові вимоги до процесів освіти і, відповідно, до освітнього ступеня особистості.

З іншого боку, молодь, яка сьогодні наповнює навчальні заклади, прийде до свого найбільш продуктивного стану, маючи на увазі її суспільний внесок загалом, уже в XXI сторіччі. Отже, їм будуть потрібні вже абсолютно нові знання. Це стосується не тільки самого змісту отриманої в свій час професійної освіти, а й, можливо, абсолютно інших знань в іншій науковій області.

Підтвердженням існуючого зв'язку між рівнем розвитку країни і якістю освіти може служити експертна оцінка, яку дав Тихонов О.М. [2] у 1994 р. На основі розгорненого аналізу стану науки в передових країнах світу він показав, що світовий науково-технічний прогрес характеризується цілком певними умовами: світовим рівнем і світовою новизною розробок; мінімальними середньорічними витратами на одного вченого, включаючи необхідне матеріально-технічне забезпечення (в США цей показник рівний 100 тис. дол.); співвідношення між державними і приватними інвестиціями в науку (не більше 1:1); вільною конкуренцією вчених і наукових колективів. Головний висновок, який можна зробити з історії післявоєнного розвитку світу: конкретний досвід як США, Німеччини, Південної Кореї і Японії, так і СРСР, починаючи з 40-х років, полягає в тому, що пріоритетне положення освіти є не наслідком добробуту держави, а його причиною. Держава, яка не дотримується подібних орієнтирів, тобто не володіє достатнім науково-технічним потенціалом, автоматично відхиляється від світового інтелектуального шляху розвитку.

Процеси, що відбуваються в суспільстві, особливо торкаються вищої школи. За підрахунками американського економіста Едварда Денісона зростання національного прибутку Сполучених Штатів Америки (в незмінних цінах) за період з 1929 по 1957 рр. на 40% є наслідком підвищення рівня підготовки робочої сили, досягнень в області наукових досліджень і розробки, а також поліпшення методів організації і управління виробництвом, на 32% — наслідком збільшення зайнятості і лише на 14% — результатом розширення підприємств і вдосконалення обладнання. За підрахунками Е. Денісона, капіталовкладення в освіту забезпечують 40% фактично досягнутих темпів економічного зростання [3]. Віддача ж набагато вища. Так, наприклад, в США за післявоєнний період норми віддачі вищої освіти коливались в межах 8 — 12%, а середня норма прибутку реального капіталу складала приблизно 4%. Таким чином, про державу, в якій освіта не відповідає рівню досягнень сучасної науки, соціальним потребам, можна говорити як про державу без майбутнього.

Вступ людства до нового тисячоліття ще сильніше загострив інтерес до нововведень у сфері освіти, до системи вищої освіти, до принципів її реформування, так як перехід від "споживчої" цивілізації, в якій основною позицією розвитку економіки був принцип задоволення потреб і, відповідно, збільшення різноманітних товарів, до "стійкої", суть якої — у збереженні стійкої рівноваги в будь-яких виявах взаємоіснування особистості і суспільства, людини і природи і т.д.) вимагає перетворень не тільки в змісті освіти, але і в її структурі.

Структурні зміни у сфері матеріального виробництва обумовили відповідні зміни і в структурі підготовки фахівців, а отже, і в структурі робочої сили. У період з 1976 по 1981 рр. в США чисельність наукових кадрів та інженерів зростала швидше сукупної робочої сили і випереджала темпи економічного розвитку. У ці роки чисельність наукових працівників і інженерів зростала в середньо-

му на 5,5% за рік, в той час як ВВП збільшувався в рік не більш, ніж на 3%, а зайнятість трудового населення зростала на 2,9%. У період з 1976 по 1981 рр. зростання зайнятості наукових працівників і інженерів коливалось в досить широких межах. Чисельність фахівців, зайнятих у сфері ЕОМ, подвоїлася. Серед інженерних спеціальностей найбільший зріст відзначено в області електротехніки і електроніки. Характерно, що 90% наукових працівників і інженерів працює в області науки і техніки, тобто за спеціальністю. Відображаючи коливання на ринку кваліфікованої праці, змінилися пропорції у випуску фахівців з американських університетів. Частка інженерних спеціальностей збільшилась з 5,7% в 1968/69 навч. р. до 7,8% в 1983/84 навч. р., з комп'ютерної техніки і інформатики — з 0,1% до 1,1%, з управлінських спеціальностей — з 10,25% до 16,7% (без спеціальностей, пов'язаних з бухгалтерським обліком). Іншими словами, зміни в структурі робочої сили, виробничій і невиробничій сферах передбачають структурне реформування вищої школи, причому подібні зміни повинні носити характер упередження.

Пошук нових рішень, що підвищують економічну й соціальну віддачу системи вищої освіти, пов'язаний і з тим, що вища школа є одним із найдорожчих видів існуючої системи освіти (мова йде про витрати на оснащення матеріальної бази вищої школи, на розробку з випередженням науково-методичних робіт і т. ін.). У 1985 р. середньорічна чисельність працівників освіти в СРСР досягла 9 млн. чоловік, а кількість тих, що навчаються, — понад 103 млн. [4]. Витрати на освіту в 1985 р. становили 34,5 млрд. крб., після чого питома вага витрат на освіту була різко скорочена. Піком в інвестуванні освіти в СРСР можна вважати 50-і роки, коли на освіту виділялося 7 — 9% валових національних прибутків. Потім ця цифра незмінно знижувалася (4 — 5% в 70-ті рр.), в той час як у таких країнах, як Швеція, витрати на освіту становили 8% валового національного продукту, США — 7%, Японія — 6,5%.

Ф. Альтбах так характеризував положення вищої освіти в СРСР: "У Сполучених Штатах, Канаді, Радянському Союзу і Японії вищою освітою охоплено більш ніж 30% відповідних вікових груп (з наближенням до 50%), тоді як велика частина Європи знаходиться нижче 20-відсоткової позначки, а більшість країн "третього світу" — і того нижче". Однак навіть з урахуванням цього північноамериканські країни істотно випереджали СРСР, як і своїх капіталістичних конкурентів, за розмахом залучення молоді і людей старшого віку до системи вищої освіти. Величезні витрати на це, як правило, передбачають і досить високу віддачу. Вимога підвищення віддачі (як економічної, так і соціальної) призводить нас до необхідності розглядання поняття "якості вищої освіти".

Для вищої школи визначення поняття якості є насущним, оскільки усякий вид діяльності, направлений на виробництво будь-якого продукту (ним можуть виступати і інформація, і знання, і просто освіченість) пов'язаний з визначенням його кінцевої якості. Визначення результативності нерозривно пов'язане з вимогою ефективного управління, під яким будемо розуміти концентрацію зусиль на перспективних напрямках, пов'язаних з розвитком керованого об'єкта. З поняттям якості вищої освіти зокрема і системи освіти як соціального інституту часто об'єднують два поняття: *задоволення особистісних потреб у вищій освіті і задоволення суспільних потреб в освічених особистостях*. Тому під ефективністю будемо розуміти два можливих її аспекти:

внутрішній: визначальну міру особистісного задоволення отриманою освітою, відповідність системи освіти ціннісним орієнтаціям і очікуванням особистості;

зовнішній: визначальну міру виконання поставлених перед системою освіти завдань, зумовлених економічною, соціальною і культурною політикою країни або в більш вузькому значенні — регіону.

Останній підхід отримав розвиток під назвою "людського капіталу" і, звичайно ж,

привернув увагу економістів. Західна концепція економіки освіти пов'язана з працями американських економістів Т. Шульца, М. Беккера, Б. Вейсброда, У. Боуена. Вони трактують людський капітал як запас знань, що є в кожного, здібностей і мотивацій, які впливають на зростання виробництва та прибутків.

Основна ідея їх теорій зводиться до наступного: 1) придбані людьми внаслідок навчання знання і навички є формою капіталу; 2) "людський капітал" зростає більш швидкими темпами, ніж звичайний речовинний капітал; 3) "людський капітал" у своїй частині є продуктом навмисного інвестування; 4) зростання "людського капіталу" можна вважати найхарактернішою особливістю сучасної економічної системи. Під "людським капіталом" розуміються знання, навички і здібності людини, які сприяють зростанню його продуктивної сили, а сама теорія засновується на тому, що витрати на освіту розглядаються як особлива форма інвестицій — "інвестицій в людину". Віднесення цих витрат до інвестицій заснована на аналогії між інвестиціями, що вкладаються в підготовку кадрів, і капіталовкладеннями, призначеними для відшкодування споживчого капіталу. Інвестиції в людину, як і звичайні інвестиції, повинні приносити прибуток, тобто освіта розглядається як форма капіталу. Оскільки освіта стає частиною особистості, що отримала її, вона виступає як людський капітал. У роботах вчених Західної Європи і Північної Америки значне поширення отримав метод оцінки ефективності освіти, пов'язаний з підрахунком так званих норм віддачі, які обчислюються шляхом віднесення прибутків, що отримуються індивідом внаслідок наявності у нього освіти.

Великий інтерес наших фахівців з економічних питань освіти викликала стаття Р.І. Капелюшнікова, І.М. Албегової, Т.Г. Леонової, Р.Г. Ємцова і П. Найта "Людський капітал Росії: проблеми реабілітації" [5]. Рефреном у ній звучить думка про те, що людський потенціал країни, її високоосві-

чена робоча сила виступають найбільш цінними продуктивними ресурсами у порівнянні з застарілим і дуже зношеним основним капіталом. Автори з позиції концепції людського капіталу обґрунтовують важливі заходи по збереженню, збільшенню і ринковій переорієнтації інтелектуального потенціалу нашої країни з метою найшвидшого виходу її з кризового стану і подальшого зростання.

Існує щонайменше дві обставини, під впливом яких система освіти стала об'єктом активної уваги економістів. По-перше, зростання і поліпшення освіти розглядаються ними як один із істотних чинників підвищення темпів економічного зростання країни. По-друге, наростаючі темпи науково-технічного прогресу, величезне збільшення наукових знань, всезростаюча автоматизація виробництва, застосування кібернетики, використання обчислювальної техніки — все це породжує необхідність поліпшення підготовки наукових кадрів і фахівців для різних галузей господарства.

Зовнішня ефективність може розглядатися з соціальної і економічної точок зору. Так, Горохов О.П. і його співавтори вказують, що основною сферою накопичення капіталовкладень є людський капітал як рушійна сила нескінченних за своєю природою інформаційних технологій [6]. Крім розгляду освіти як джерела майбутніх заробітків або задоволення потреб людини, освіта в розвитку суспільства і його економіки виступає в ролі капіталу.

Дослідження зовнішньої ефективності освіти з економічної точки зору передбачає аналіз впливу системи освіти на економічні показники розвитку країни. Багато зарубіжних і російських економістів у наші дні розглядають інвестиції в сферу освіти як важливий тип капіталовкладень і одне з головних джерел примноження національного багатства. В.П. Корчагін окреслює витрати на освіту як таку форму використання національного прибутку, яка створює освітній потенціал суспільства у вигляді реальних накопичених і втілених в

робочій силі знань, виробничого досвіду і навичок.

Існують приклади об'єднання внутрішньої і зовнішньої ефективності освіти, наприклад, критерієм успішності, якості підготовки фахівця у вищій освіті може бути міра відповідності результатів його підготовки трьом критеріям: кваліфікаційним характеристикам; особистісним потребам у підвищенні інтелектуального, професійного і духовного рівнів; економічним запитам даного регіону і країни. Безумовно, таке об'єднання двох підходів розгляду системи вищої освіти з урахуванням задоволення особистісних і суспільних інтересів на досить високому рівні повністю відповідає принципу системності. Таким чином, ми визначили, що вища школа, безсумнівно, впливає на розвиток суспільства як на суспільному рівні, так і на особистісному. Вона є деяким важелем, за допомогою якого можливе якісне зрушення в постіндустріальному світі. Але залишається відкритим питання про досягнення подібної моделі, відповідної всім вимогам ефективності.

Однак при побудові цієї моделі необхідно обмовитися, що існують песимістичні прогностичні дослідження в соціології освіти, які вказують, що при збільшенні чисельності освічених і кваліфікованих працівників не завжди зростає попит на них, а їх знання і здібності не будуть у повній мірі використані. На думку американських професорів у галузі соціології і економіки освіти П.І. Істона і С. Кліса, ми дуже довго пасивно погоджувалися з тим, що провина за невідповідність між освітою і потребами ринку робочої сили лежить на самій системі вищої освіти і що таке положення можна виправити лише за допомогою реформи або підвищення ефективності освіти [7].

Разом з тим виявляється така закономірність: чим вище рівень освіти, тим нижче його віддача. Для середньої освіти вона може досягти 15 – 20%, а для початкової — 50 – 100%. Це пов'язано з тим, що знання, вміння і навички, отримані в початковій школі (лічба, арифметика, вміння писати),

використовується особистістю протягом усього життя. В той час як середній рівень у системі освіти передбачає навчання в широкому спектрі знань, що формують світогляд особистості (фізика, хімія, математика, історія, література і т. ін.), активно використовуються протягом життя лише ті, які пов'язані з професійною діяльністю людини, хоча в США фахівець з університетським дипломом до 30 років отримує сьогодні в 4 рази більше, ніж його одноліток, що не має такого диплома (в 1973 р. розрив був в 2 рази менше) [8]. Але підрахувати результативність системи вищої освіти тільки за заробітною платнею індивіда щонайменше не коректно, так як якість даної системи — це і особистісна, і суспільна віддача, та й просте кількісне збільшення людей з вищою освітою не обов'язково спричиняє якісний економічний стрибок.

Тим часом вища освіта функціонує як "інструмент соціальної стратифікації", за допомогою якого формується єдине відношення до системи цінностей школи і суспільства. Згідно з цією теорією, диплом про закінчення вузу набуває зростаючого значення як індикатор здібностей та досягнень. Освіта як соціальний інститут в сучасних суспільствах є одним із основних каналів соціальної мобільності, яка відіграє важливу роль в соціальній диференціації членів суспільства, розподілі їх як за соціальними верствами, так і всередині цих верств. "Оскільки ми зростаючими темпами рухаємося до "суспільства успіху", належить чекати, що школа в зростаючих масштабах стане функціонувати як найкращий інструмент пристосування людських ресурсів до вимог, які висуваються суспільством" [9]. Хоч в сучасних умовах трансформації України роль системи вищої освіти як інструмента соціальної стратифікації дещо знизилась, це пов'язано з погіршенням державного фінансування підприємств державної форми власності.

Дійсно, багато чинників впливають на рівень розвитку країни, але досягнення певного рівня вказаних показників можливо при

досить розгалуженій, результативній, маневреній системі освіти, і, зокрема, системі вищої освіти. Це виходить з того, що, по-перше, розвиток науки і техніки неможливий без високоосвічених кадрів, які генерують нові ідеї і здійснюють їх практичну реалізацію. По-друге, висококваліфіковані кадри володіють підвищеною здібністю до сприйняття і використання на практиці нових наукових ідей, технічних знарядь і методів виробництва і управління, тобто вони не тільки працюють продуктивніше, з використанням більш складних засобів праці, але й краще розпоряджаються доступними ресурсами. Нарешті, по-третє, освіта працює кожної окремої людини робить більш продуктивною. Отже, вища освіта виступає як необхідний елемент розвитку особистості і суспільства в їх взаємозв'язку. Покладені на систему вищої освіти функції: оновлення кадрів, збереження і розвиток наукових шкіл, задоволення особистісних потреб в освіті — оптимально реалізуються в певних, історично обґрунтованих територіальних утвореннях — науково-освітніх центрах (регіонах), в яких інтеграційні зв'язки між суспільними і особистісними очікуваннями від системи вищої освіти найбільш тісні, ними досить легко керувати, прогнозувати результати їх взаємодії.

Процеси прискорення накопичення і оновлення знань все більше набирають силу, все більше відчувається зв'язок між освітою і розвитком країни. Якщо ж відстати від цього "експреса" сьогодні, не прийняти реальних кроків у реформуванні вищої школи, її перетворення для якісної підготовки фахівців-професіоналів, то завтра держава виявиться в хвості прогресу.

Прагнення збільшити свій потенціал, подолати в освіті професійну замкненість і культурну обмеженість, орієнтація на широко освічену і гармонічну особистість характерні для всієї світової спільноти. У всьому світі іде пошук нових моделей системи вищої освіти — більш демократичних, диверсифікаційних і результативних з позицій інтересів суспільства. Для нової концепції

вищої школи характерними рисами виступають: фундаментальність, цілісність, спрямованість на задоволення інтересів особистості.

Тенденції реформування системи вищої освіти, мабуть, можна назвати "безперервними", оскільки постійні зміни, пов'язані або з переходом суспільства до нового етапу розвитку, з конкуренцією на світовому ринку виробників, або ті, що зачіпають конкретно-історичну ситуацію окремої країни чи групи країн, спричиняють за собою перегляд мети освіти, принципів її існування, змісту. Зміни ці мають як загальні, так і відмітні риси, пов'язані з особливостями історичного, економічного, етнічного характеру. Історичне коріння вплинуло істотним чином на формування принципів навчання, організації та управління системою вищої школи. Зміни вимог до рівня наукової освіченості, а, відповідно, і до рівня якості освіти, загалом диктуються інтересами виживання людини як біологічного виду і соціального суб'єкта. І ці процеси реформування вищої школи і всієї системи освіти характерні для багатьох країн світу як індустріально розвинених, так і тих, що розвиваються. Так, перевлаштування вищої школи для високорозвинених країн світу порушили в основному змістовні сторони системи. В числі основних проблем глобального рівня зазначені: перехід до нового техногенного етапу розвитку цивілізації; збільшення обсягу споживчої інформації; прискорення темпів застаріння знань; виникнення нових і відмирання старих спеціальностей, їх об'єднання.

По-друге, зазначені тенденції доповнюються специфічними процесами окремих регіонів планети. Необхідність перетворень в цих країнах пов'язана або з переходом суспільства до нового етапу розвитку, або з конкуренцією на світовому ринку виробників. Це торкається країн Східної Європи, СНД і, зокрема, України, які внаслідок формування нових політичних, правових відносин в своїх країнах зіткнулися з необхідністю реформування системи вищої освіти. У сфері вищої школи ці перетворення обумовили структурні зміни одночасно зі змінами змістовного

блоку освіти. По-третє, диспропорції в системі вищої освіти України обумовлені особливостями розвитку регіонів в умовах трансформації суспільства, з нерівномірністю територіального розподілу вищих навчальних закладів.

Виходячи з цього, в цивілізованому світі вже виробилися певні загальні тенденції в перетворенні вищої школи з урахуванням її максимального ефекту. Тому загальні закономірності розвитку людського суспільства вимагають створення нової філософії освіти, зміни її парадигми. Це переконливо показано в роботах В.Є. Шукшунова і його колег [10]. Основні положення нової філософії освіти прямо витікають з позначених вище тенденцій розвитку людського суспільства і можуть бути сформульовані таким чином: освіта з соціального інституту, "обслуговуючого" науково-технічний прогрес, перетворюється в систему, орієнтовану насамперед на розвиток самої людини, її особливостей, творчих і інтелектуальних можливостей культури. Отже, необхідна глобальна гуманітаризація освіти.

Головною метою освіти стає не озброєння людини певною системою знань про об'єктивний світ і закони його розвитку і функціонування, а озброєння його "методологією творчого перетворення освіти, багатоваріативною методологією, що допускає множинність правильних відповідей". Змінюється спрямованість освіти, яка тепер орієнтується на майбутнє, націлена на "добування знань у процесі творчості".

Організація освіти змінюється в бік її індивідуалізації. Звідси витікає неминучість перенесення "центра тягаря" освітнього впливу з формування певних якостей на формування індивідуальних способів пізнання і перетворення особистістю як самого себе, так і навколишнього світу.

Але, якими б не були підходи стосовно визначення ролі системи освіти, вищої ланки освіти, необхідність її реформування чітко визначилася і посилюється в рамках України. Реформа системи освіти України зіткнулася з низкою труднощів, так що надалі,

очевидно, ці процеси будуть продовжуватися. І хоч трансформації в суспільстві відбувалися інтенсивно, система освіти пройшла тільки так звану фазу сповзання, під час якої змінилися основи парадигми, виникли оновлені форми освіти, нові типи навчальних закладів різної форми власності, а також оновлені типи освітніх структур. Загальними характеристиками змін у цій сфері можна назвати наступні: деполітизація освіти; відхід від державної монополії в освіті; децентралізація управління.

Але процеси змін ще далекі до завершення у всіх країнах Європи, які перебувають свої державно-політичні системи (в тому числі й освітні). Як загальні тенденції в перетворенні систем вищої освіти в розвинутих країнах можна зазначити наступні:

1. Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється випереджальними тенденціями в порівнянні з розвитком економіки і зростанням сукупної робочої сили. Найбільш високими темпами готуються фахівці високої кваліфікації (доктори наук) і фахівці, орієнтовані на роботу в сфері промислового виробництва і його обслуговування (техніки, технології і т. ін.).

2. Процес професіоналізації вищої освіти має стійку тенденцію, але видозмінюється з появою нових наукових знань і технологій. В умовах бурхливого розвитку науково-технічного прогресу професіоналізація навчання базується на оволодінні знаннями фундаментальних наук.

3. Структурні зміни в економіці, перехід на нові, гнучкі технології, введення нових методів планування і управління технологічними і виробничими процесами впливають істотно на структуру фахівців вищої школи. В останнє десятиріччя спостерігається стійка тенденція швидкого зростання частки випускників, що отримали підготовку в галузі електронно-обчислювальної техніки, електроніки, телезв'язку. Високими темпами здійснюється підготовка управлінських кадрів.

4. Підвищується роль вищої школи в системі наукових установ. У вузах виконується значний об'єм фундаментальних

досліджень, результати яких передаються в промисловий сектор науки, де вони доводяться до стадії розробок і впровадження у виробництво. Гідність подібного експерименту бачиться в нових підходах по фінансуванню системи за рахунок замовника, хоч необхідно відзначити і недолік — це втрата автономії і вплив на вуз приватного капіталу.

5. Отримали розвиток зв'язки вищої школи з виробництвом. Існують консорціуми вузів і промислових корпорацій, в межах яких вирішуються питання змісту підготовки фахівців, організації форм навчання, оновлення матеріально-технічної бази.

Урахування цих тенденцій робить необхідним реформування вищої школи України з метою інтеграції з світовим співтовариством. Перебудова системи вищої освіти в Україні торкнеться її змістовного, організаційного і структурного аспектів. Вища школа України уже має великий потенціал (як науковий, так і освітній), однак її перебудова з урахуванням нових реалій, її реформа надто необхідна. Розробка стратегії оновлення освіти України настійно вимагає урахування досвіду розвинутих країн світу в реформуванні освіти, розуміння суті глобальних освітніх проблем, з якими вони стикаються, і з'ясування специфіки їх вияву в Україні. Підтвердженням служать результати дослідження, проведеного соціологами Росії, в якому одним із питань було: яким чином наша країна може досягти успіху (в %): власними силами, на основі традицій — 11%; при поєднанні досвіду Росії і передових країн — 5%; методом проб і помилок — 28%; згідно з моделлю передових країн — 5%? Таким чином, більшість респондентів указує на врахування існуючого досвіду, хоч просте продовження, копіювання досвіду інших країн і досвіду інших моделей організації системи вищої освіти не зможе принести якісного ефекту. Вивчення існуючих світових тенденцій в системі вищої освіти і спроба їх застосування у вітчизняній системі вкрай необхідні. Найпростіша екстраполяція, вивчення досвіду дає нам можливість висувати реальні цілі в побудові нормативного прогнозу, який

буде розрахований на 10 – 15 років. Сьогодні наше суспільство і держава перебувають під впливом трансформаційних процесів, які зможуть виявити результати їх діяльності на суспільні процеси не тільки зараз, а й до цього періоду. Маючи це на увазі, потрібно виключити можливість механічної екстраполяції тенденцій розвитку, що спостерігаються, і разом з тим передбачити реальність зростання темпів перетворень.

У найближчому майбутньому місце України в світовому процесі буде визначатися рішучістю її уряду і всієї країни загалом поставити перед собою стратегічну мету по перетворенню України в світову інтелектуальну державу з переважним розвитком нематеріальних інтелектуальних і наукоємких матеріальних виробництв. За односпійною думкою освітян, зокрема В.І. Астахової, зміна змісту і структури підготовки фахівців — задача сьогодні очевидна. Необхідність кількісного і якісного регулювання цих процесів, пов'язана з кардинальною зміною самої ідеології освіти, становленням нової системи соціальних відносин, вимагає вироблення науково обґрунтованих критеріїв аналізу і оцінок освітнього потенціалу регіону і країни загалом.

Яка ж сьогодні політика нашої держави в галузі вищої освіти? Які шляхи намітив уряд для подолання кризового відставання в галузі освіти? У якості положень державної політики в галузі вищої освіти пропонуються наступні:

розробка і реалізація державної стратегії розвитку вищої освіти, адекватної потребам суспільства;

визначення та здійснення комплексу практичних заходів, направлених на подолання кризових процесів і явищ, стабілізацію вищої школи, її реформування і розвиток на базі нових інститутів, механізмів і методів;

інтеграція вітчизняної вищої школи в світову вузівську систему і академічне співтовариство, розгортання ефективних інтелектуальних комунікацій.

Для досягнення подібних цілей і підвищення результативності підготовки фахівців вищої кваліфікації необхідно вирішити ряд

протиріч у змісті, структурі і керуванні системою вищої школи. Наявність комплексу проблем як світового, так і вітчизняного рівнів, проблем, що торкаються змісту, структури і повністю всієї концепції системи освіти, вимагають наукового підходу при їх вирішенні, а відповідно — систематизації та ієрархізації.

Література: 1. Вуз и рынок // Коммерческая деятельность в системе высшей школы России. — М.: Прогресс, 1992. — Кн. 1. — 16 с. 2. Тихонов А.Н. Вузовская наука: проблемы и перспективы // Высшее образование в России. — 1994. — №2. — С. 13 – 19. 3. Denison E. Accounting for United States Economic Growth 1929 – 1965. — Wash., 1974. — P. 127. 4. Актуальные проблемы совершенствования высшей школы. — СПб.: Наука, 1992. — 56 с. 5. Капелюшников Р.И., Албегова И.М. Человеческий капитал России: проблемы реабилитации // Общество и экономика. — 1993. — №10. — С. 12 – 16. 6. Горохов А.П., Жевнов И.И., Иванников А.Д. О главных направлениях и задачах информатизации в высшей школе // Высшее образование в России. — 1994. — №1. — С. 23 – 25. 7. Истон П., Клис С. Образование и экономика: анализ альтернативных перспектив // Перспективы: вопросы образования. — 1991 — №4. — С. 56 – 59. 8. Шетинин В.П. Научные подходы к экономике образования // Высшее образование в России. — 1997. — №2 — С. 3 – 8. 9. Сорокина Н.Д. Образование как фактор социальной дифференциации и социальной мобильности в российском обществе // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 18. Социология и политология. — 1996. — №3. — С. 29. 10. Шукшунов В.С. Вища освіта на порозі ХХІ століття // Высшее образование: проблемы и перспективы развития: Материалы Вторых Акад. чтений. — К., 1995. — С. 11.

ГОЛОВНІ РИСИ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕХІДНИХ СУСПІЛЬСТВ

УДК 339.92 / 477 /

Макуха С.М.

У ході реформування постсоціалістичних країн відбувається приватизація, демонополізація, утворюється інфраструктура товарного, фондового та інших ресурсних ринків. Разом з тим суттєві зміни відбуваються в